

Hanna Suutela

KAARLO BERGBOMIN ELÄMÄ JA TYÖ PENTTI PAAVOLAISEN JÄTTILÄISURAKKANA

PENTTI PAAVOLAINEN: NUORI BERGBOM.

KAARLO BERGBOMIN ELÄMÄ JA TYÖ I 1843-1872.

Teatterikorkeakoulun julkaisu-sarja 43,
Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu 2014.

PENTTI PAAVOLAINEN: ARKADIAN ARKI.

KAARLO BERGBOMIN ELÄMÄ JA TYÖ II 1872-1887.

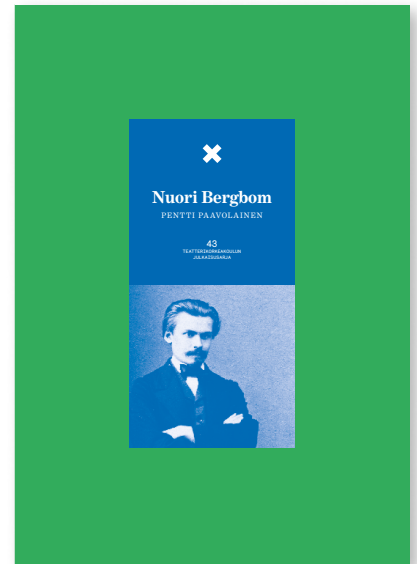
Teatterikorkeakoulun julkaisu-sarja 51,
Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu 2016.

PENTTI PAAVOLAINEN: KRIISIT JA KAIPUU.

KAARLO BERGBOMIN ELÄMÄ JA TYÖ III 1888-1906.

Teatterikorkeakoulun julkaisu-sarja 64,
Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu 2019.

Filosofian tohtori, teatteritieteen dosentti Pentti Paavolaisen kirjoittaman Kaarlo Bergbom-elämäkerran ensimmäinen osa *Nuori Bergbom. Kaarlo Bergbomin elämä ja työ I 1843-1872* ilmestyi vuonna 2014. Toinen osa, *Arkadian arki. Kaarlo Bergbomin elämä ja työ II 1872-1887* näki päivänvalon vuonna 2016 ja viimeinen osa *Kriisit ja kaipuu. Kaarlo Bergbomin elämä ja työ III 1888-1906* julkaistiin vuonna 2019. Kiitos sen, että teokset ovat kaikki heti olleet vapaasti luettavissa myös verkossa, trilogia on jo ehtinyt vaikuttaa teatterin- ja historiantutkijoihin, teatterintekijöihin ja -harrastajiin laajemminkin kuin teatterihistorian opetuksen kautta. Paavolaisen tutkimustyön vaikutusta voi nyt jo olla tunnistavinaan

myös sellaisissa näyttämöteoksissa kuin Seppo Parkkisen kirjoittama ja Kaisa Korhosen Kansallisteatteriin ohjaama *Canth* (2016) tai Juha Hurmeen KOM-teatteriin kirjoittama ja ohjaama *Making of Lea* (2019). Pentti Paavolaisen tässä tutkimustyössä kerryttämällä asiantuntemuksella on ollut merkitystä myös SKS:n Aleksis Kiven tuotannon kriittisten editioiden toimittamistyössä.

On kiistatonta, että Paavolaisen trilogia on sekä paikannut teaterihistoriallisessa yleissivistyksessämme olleita aukkoja että tavallaan herättänyt teatterialalla uudestaan kokonaiseen aikakauteen kohdistuvan kiinnostuksen ja tietoisuuden. Samoin on selvää, että teoskokonaisuus on jatkossakin paitsi teatterin ja kirjallisuuden, myös fennomanian ja kulttuurin historian tutkijoille ohittamaton lähde. *Kaarlo Bergbomin elämä ja työ I-III* on kuitenkin elämäkertakirjoittamisen problematiikasta tietoisien tutkijan työ. Teos ei mielestäni laajuudestaan ja kertojantyylistään huolimatta pyri luomaan aukotonta tulkintaa tutkimuskohteestaan, pikemminkin se on niin yksityiskohtainen, että se kannustaa tutkimaan aihepiiriä ja sen lähimaastoa lisää.

Mammuttimaisen kokonaisuuden ensimmäinen osa käsittää 715, toinen osa 623 ja kolmas osa 732 sivua. Yhteensä kyseessä on siis yli kahdentuhannen sivun kuvaus Suomalaisen Teatterin, myöhemmin Suomen Kansallisteatterin ensimmäisen johtajan Kaarlo Bergbomin 63 vuotta kestäneestä elämästä. Tähän massiivisuuteen ja yksityiskohtaisuuteen liittyvät teoksen suurimmat ansiot, mutta myös sen suurimmat haasteet. On aivan selvää, ettei kukaan toinen tutkija Suomessa ole kammannut Bergbomia tai Bergbomien perustamaa teatteria koskevaa arkistoaineistoa näin laajalti, saati näin tarkkaan ja yksityiskohtaisesti evidenssiä julkaisten. Teos on yltäkylläinen ja antelias tarjotessaan lukijan tutkittavaksi runsaan päätekstin lisäksi satoja ja taas satoja kiinnostavia alaviitteitä tarkasti merkittyine lähteineen. Työn määrä on ollut käsittämättömän suuri, työn eetos syvästi kunnioitettava ja tutkijan sitkeys ja keskittymiskyky ihailtavaa.

Pentti Paavolaisen tunnetusti laaja yleissivistys ja asiantuntemus teatterintutkijana on tietysti luonut hyvän pohjan aiheen käsittelemiseen, mutta teoksessa konkretisoituvat hyvät aineistonkeruutaidot ja kyky suurten kokonaisuuksien mielessä pitämiseen. Paavolainen summaa suvereenisti historiallisia tapahtumia Bergbomin elämänuran taustalla ja oivaltaa nopeasti myös uusia yhteyksiä teatteritai-

teen esimerkkien ja yhteiskunnallisten tilanteiden välillä. Hänen dramaturgintaitonsa tulevat näkyviin teosesittelyissä ja niiden analyseissä, sekä siinä, miten eloisasti teosta rytmittävät alkukielilleen jätetyt kirjesitaatit. Pentti Paavolainen on hyvä kertoja. Tekstin innostunut perussävy saa pohtimaan, onkohan työtapana ollut kirjoittaa päivän arkistolöydöt auki aina saman tien, myöhemmin tekstiä täydentäen ja korjaten. Kertomuksen sävy ja tyyli on kautta kahdentuhannen sivun hämmästyttävän yhtenäinen.

Tässä vaiheessa tämän arvion lukemista tohtori, dosentti Paavolainen varmaan kuitenkin lausuu kulmiaan kohottaen: ”Mutta?” Teossarjasta ei montaa kriittistä arviota vielä ole ilmestynyt ja kun se itse useampia sellaisia lähteilleen ja edeltäjilleen esittää, haasteeseen täytyy yrittää vastata, vaikka tila ei moneen yksityiskohtaan salli tarttua.

Työ on voitu tehdä nyky-yliopiston Jufo-vaatimuksista vapaana tutkimuksena, mutta voidaan todeta, että artikkeleiksi tai erityiskysymyksiä käsitteleviksi kirjoiksi kirjoitettuna saman aineiston julkaiseminen olisi tuottanut todella pitkän julkaisuluettelon, ehkä kokonaisen uran mittaisen. Tuo lista ei olisi tarjonnut samaa oppimiskokemusta kuin valittu rakenne, saati dokumenttia tehdystä tutkimustyöstä kokonaisuutena. Tietynasteisen yleistajuisuuden eli saavutettavuuden lisäksi tässä on perinteisten humanististen monografioiden hyvä puoli, samoin siinä, että ne voivat itse tavallaan konservoida aineistoa näkyviin tuleville tutkijapolville.

Toisen työtapavan kiistaton etu olisi kuitenkin ollut siinä, että artikkeleiksi tai luvuiksi tiivistäminen olisi pakottanut kirjoittajan valitsemaan teoreettisia erityiskysymyksiä tai muita näkökulmia aineiston nostamiin kysymyksiin vastaamiseksi. Kaikkea olisi pitänyt rajata, dramatisoida ja abstrahoida - mutta työtapana olisikin sitten todennäköisesti asettunut kehittämään ensisijaisesti jotakin teoreettista keskustelua Bergbomiin ja hänen aikaansa tutustumisen sijaan. Tällainen työ ei ole myöhäistä teoskokonaisuuden ilmestymisen jälkeenkään, etenkin vierailta kielillä. Pidän kuitenkin tehtyä valintaa perusteltuna, näkökulmat eivät nimittäin jää implisiittisiksi vaan teos tuntuu pitkin matkaa keskustelevalle aineiston ja lukijansa kanssa.

Mikäli kyseessä olisi ollut esimerkiksi vitöskirjan kaltainen tutkimus, kirjoitusprosessin viimeisiä vaiheita olisi todennäköisesti

ollut ensimmäisen osan alkulukujen uudestaan kirjoittaminen ennen kokonaisuuden julkistamista. Viisivuotisessakin tutkimustyössä tapahtuu paljon, saati vuosikymmenessä. Uuteen aineistoon perehtyminen tuottaa väistämättä oivalluksia, jotka tilaa saadessaan voisivat siirtää tutkimuksen painopistettä tai jopa muuttaa kysymyksenasettelua toiseen kohtaan. Tässä teoksessa suuri ratkaisu on kuitenkin tehty jo rajauksessa *Kaarlo Bergbomin elämä ja työ*. Kirjoittaja on aavistanut tulevan ongelman, teoksen sivumäärän kasvamisen. Tavoite on perinteinen, elämän ja työn kattava kuvaus, joka toki pyrkii rönnyämään hieman sivuunkin kiinnostavien lisätietojen ja erityisesti henkilöiden perässä, mutta säilyttää linjansa.

Varsinaisena kritiikkinä voidaan kuitenkin todeta muutamia seikkoja. Ensimmäisen osan varhain kirjoitettu alkupuoli sisältää alaluvut Kaarlo Bergbom-tutkimuksen tilanteesta noin vuonna 2014 sekä tutkijan samoihin aikoihin itselleen ottamista tehtävistä. Kun tämä alku rakentuu tavallaan pitkospuiksi koko trilogialle, se saa lukijan odottamaan kolmannen osan päättyessä jonkinlaista tutkimuskokemuksen sulkevaa reflektiota suhteessa samoihin kysymyksiin. Tätä korostaa se, että teoksen toinen osa saa hyvin lyhyen johdannon, jossa lähinnä kerrataan teoksen rakenne. Toki loppuluvuista ja tuloksistakin käy pitkin matkaa ilmi, kuinka tutkimus on Bergbom-tulkintaa muuttanut, mutta jokainen teoksen osista, ja erityisesti viimeinen, loppuu melko äkillisesti. Kustantajan näkökulmasta yhteenvedot eivät varmaankaan jo teoksen mitan takia ole olleet yhtä houkuttelevia kuin mikä kirjoittajan taito materiaalin pedagogiseen kertaukseen olisi ollut.

Vailla introspektiivista kommentointia teossarja ei kuitenkaan jää. Vaikka lukemisen rutiinini saa hakemaan summausta ja itsearviointia teossarjan lopusta, kolmas osa *Kriisit ja kaipuu* alkaa tutkimustehtävän eräänlaisena päivityksenä luvulla, jonka nimi on *Elämäkerroista ja etiikasta*. Tässä kolmannen osan luvussa täsmennetään ensimmäisessä osassa asetettu tutkimustehtävä, kootaan keskeisiä näkökulmia tai hypoteeseja ja asetetaan omaa työtä myös lajityypin ja tradition kontekstiin. Tämä mielestäni auttaa lukijaa käynnistymään sisäiseen keskusteluun teoksen viimeisen vaiheen kanssa. Omana kokemukseni voin nimittäin sanoa, että kakkososa, jonka alussa tämän kaltaista jäsenystä ei ole, pääsi oikeuksiinsa koronakeväänä, kun vallinneista olosuhteista syntyi mahdollisuus viimein lukea kaikki

kolme osaa uudelleen ja peräkkäin - kakkososa siis aidosti tarinan keskivaiheena. Teoksen *Arkadian arki* omien kansien välissä ei laajemmin pohdita sen suhdetta muihin osiin, päivitetä tutkijan siihenastista ajatteluprosessia tai anneta kakkososalta itsenäistä tavoitetta tai tehtävää. Ratkaisu teki *Arkadian arjen* lukukokemuksesta ilmestymisvuonna haastavamman kuin mitä osa sisällöllisesti olisi ansainnut.

Merkittävä avain uuteen Bergbom-tulkintaan on ollut Kaarlo Bergbomin homoseksuaalisuus, johon aiemmin on tutkimuksessa lähinnä vihjattu, mutta joka Paavolaisen löytämän aineiston valossa ei jää millään tavalla epävarmaksi asiaksi. Vaikka asiaan suhtaudutaan oman aikamme näkökulmasta, ensimmäisen ja kolmannen osan tavassa puhua asiasta on mielestäni havaittavissa jonkinlaista eroa. Paavolainen ei ota laajemmin käyttöön sukupuolentutkimuksen nykykieltä ja sanavalinnat tuntuvat välillä jännitteisiltä, mutta teoksen ilmestyminen pidemmän ajan kuluessa osissa ja työhön liittyneet lukuisat luento- ja esitelmämahdollisuudet lienevät vähentäneet tämän biografisen tiedon uutisarvoa. Lukijana en voi välttyä ajatukselta, että biografisen tutustumistyön edetessä ja tätä tietoa sivunneiden keskustelujen kautta Bergbomin homoseksuaalisuudesta kirjoittamisesta on tullut luontevampaa kuin aivan teoksen alkuluvuissa. Jossain määrin on tunnistettavissa myös niitä kohtia, joissa muiden henkilöiden, vaikkapa näyttelijättäriensä yksityiselämään liittyvät seikat tuntuvat tuottaneen kirjoittajassa jonkinlaista yllätysreaktiota tai asennetta henkilöihin. Sanavalinnat saattavat paikoin saada miettimään, paljonko aikalaislähteillä on ollut vaikutusta ihmiskuvauksen sävyihin, vaikka pyrkimys objektiivisuuteen onkin ilmeinen. Muutaman alaviitteessä mainitun tutkijayhteisön tallentamattoman keskustelun muistan henkilökohtaisesti toisin kuin kirjoittaja.

Paavolainen on empaattinen kertoja. Tutkimusmatkallaan hän oppii ymmärtämään tutkimuskohteensa samoin kuin monien tämän aikalaistenkin, erityisesti Emelie-sisaren luonnetta ja problematiikkaa. Eriytyisen kauniisti kuvataan mielestäni Kalle Bergbomin lapsuutta ja nuoruutta, formatiivisia kehitysvaiheita käsitellään tosissaan ja vilpittömällä kiinnostuksella. Paavolaisen silmin katsottuna jo lapsi on älykäs, tunteva ja luova, ja oman ikäisenään arvokas itsessään.

Teos tekee merkittävää uudelleenluentaa suomenkielisen teatterin syntyyn liittyvistä tapahtumista, joista kertominen tähän asti on

ollut osittaista tai kirjaimellisesti jopa puolueellista. Paavolainen on nähdäkseni erityisesti hyötynyt Ilona Pikkasen väitöstutkimuksesta, joka analysoi Eliel Aspelin-Haapkyllän vuosina 1906-1910 kirjoittamaa teosta *Suomalaisen teatterin historia I-IV*. Teos tulee myös kuvanneeksi merkittävän määrän Bergbomien lähellä toimineita taiteilijoita tavalla, joka saa odottamaan seuraavia näiden elämästä ja työstä tehtyjä tarkan arkistoaineiston tutkimuksia. Suurena ansiona pidän kirjoittajan ymmärrystä liittää bergbomilainen suomenmielisyys tarkoin pistoin eurooppalaiseen kansallisuusaatteeseen ja vallankumouksellisuuteen sekä eritoten niiden ilmentymiin taiteessa. Paavolaisen laaja aikakauden ja sen eri taiteenlajien tuntemus pääsee hyvin oikeuksiinsa nimenomaan tässä linkittämisessä ja samalla tarkentuu kuva fennomaanisen kulttuurieliitin ajattelusta mielestäni olennaisella tavalla.

Paavolainen tunnistaa myös Bergbomin säätytaustan aiempaa narratiivia analyttisemmin. Hän ottaa tosissaan paitsi fennomaanieliitin poliittisuuden, myös porvariston tapakulttuurin, sivistyksen ja sukukytkökset luoden kuvattuihin yksilöihin samalla viehättävän inhimillistä perspektiiviä ja tulkiten meille tuoreella tavalla kirjeiden säilömaa ajankuvaa. Pentti Paavolaisen Kaarlo Bergbom on kokonaisen yhteisön kasvatti ja yhteisölleen hän kasvattaa suomenkielisen ammattiteatterin, toki yleisöpohjaa laajentaen ja sen identiteettityön pohjaksi, mutta samalla itsekin uutta eurooppalais -suomalaista identiteettiä kohti kehittyen.